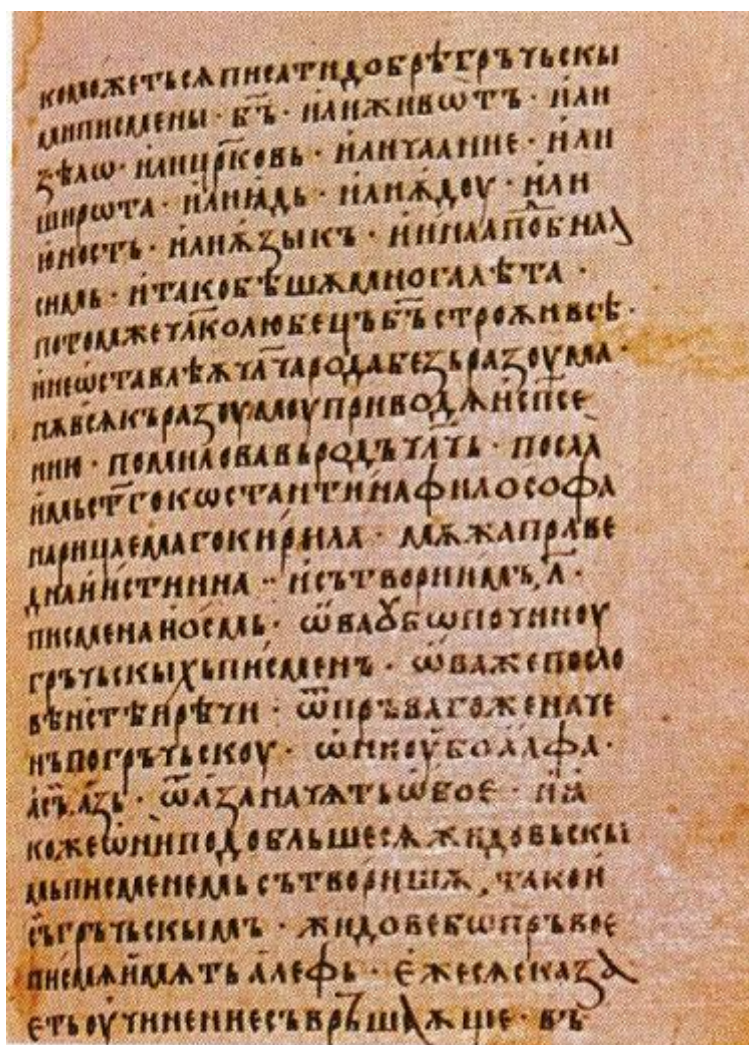

Черноризец Храбър - Биография

Публикувано от Simonsita на 02.02.2010, 18.32

ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР (края на 9 - началото на 10 в.)

Старобългарски писател. Познат със съчинението си "За буквите" - първото публицистично произведение в старобългарската литература с ярка обществена ангажираност, едно от върховете постижения на българската полемическа литература, апология и защита на славянската писменост. Воюва за културно-политическа независимост на славянските народи.

"За Буквите" от българския писател Черноризец Храбър, края на IX в. Препис в Лаврентиевия сборник от 1348 г. Обществена библиотека "Салтиков-Шчедрин", Санкт Петербург.

В зората на българската литература Черноризец Храбър създава оригиналното полемично съчинение "О писменехъ" ("За буквите"), което спонтанно, сякаш с единствен скок, заема място сред постиженията на най-блестящите умове в Европа. С него той става родоначалник не само на патриотичното направление в литературата ни, съдбоносно за оцеляването и възраждането на българския народ, но и на хилядолетното съзнание на народа ни за общочовешката ценност на българската култура. Личността на писателя обаче, въпреки всеобщата почит и признание на делото му, си остава най-загадъчната между големите личности в нашата национална история.

Знаменитото "Сказание за буквите", единственото съчинение, подписано с името му, се е радвало на необикновено голямо разпространение през цялото Средновековие и до ново време из обширната територия от южното до северното Бяло море. Многозаслужилият изследвач на Сказанието проф. К. М. Куев обнародва през 1967 г. два среднобългарски, два българо-руски, един

българо-молдавски, един българо-сръбски, два неиздържано ресавски и шестдесет и три руски преписа на творбата от XIV до XIX в. През 1980 г. италианската българистка Алда Джамбелука Косова работи вече върху 80 преписа на "За буквите", а постоянно се откриват и нови. В същото време, за автора на тази много популярна, често преписвана творба, нито един средновековен писател не е оставил нито дума. И това е първата от загадките.

Най-старият от достигналите до нас преписи на "Сказание за буквите" се съдържа в Иван Александровия (Лаврентиев) сборник от 1348 г. Но преписи, малко по-късни, от същата епоха или дори по-нови очевидно са по-близко до първообраза в съществени негови места, отколкото най-стария от преписите на творбата, за което ще стане дума по-долу. И това е друга загадка.

По необходимост, поради липсата на каквито и да е други източници, принудени сме да черпим сведения за живота на писателя единствено от творбата му.

Без съмнение, авторът на "Сказание за буквите" е бил черноризец, т.е. монах, най-низшата степен на църковната йерархия, т.нар. "малка схима". Да бъде държан на най-ниско стъпало в Църквата човек с толкова изумителна култура означава, че тогавашните църковни сановници не са ценили знанията и дейността на писателя.

Храбър е име от славянски произход. Мнозинството от изследвачите на живота и делото на писателя приемат, че това всъщност е псевдоним. Противното становище на проф. К. М. Куев е незащитимо: според осветената от вековната традиция практика на Църквата приемащият монашеството е длъжен да се откаже от всичко земно, в т.ч. и от светското си име, от което може да запази по желание само първата му буква, като си избира ново духовно име от Библейската евангелската или раннохристиянската ономастика. Славяните, като неофити (новопокръстен народ), естествено, не са имали нищо общо с тази ономастика: "Храбър" не може да бъде духовно име на монах. Писателят-духовник не е могъл да употреби светското си име, от което завинаги с клетва се е отказал, нито духовното си име, поради съображения, за които само можем да предполагаме. Във всеки случай, твърдението на някои, че го е подтикнало монашеско смирение, най-малкото звучи несериозно - подобно твърдение в никаква степен не е съответно с огнения патос на знаещия силата си революционер в културата. Писателят е избрал псевдоним, който най-добре съответства на характера на делото му - храбрата защита на делото на равноапостолите Кирил и Методий и на правото на славяните да творят писменост на роден език и самобитна култура на народностна основа.

В науката няма единство по въпроса кога е живял и творил Черноризец Храбър: П. Шафарик, В. Ягич, Ал. Теодоров-Балан, Б. Пенев, А. Соболевски, В. Щепкин, П. Лавров, Ст. Кулбакин и др. считат, че писателят е живял и работил в края на IX в. или началото на X в.; И. Срезневски - в XI в.; Н. Групски - в XII - XIV в., а редица учени уточняват - Черноризец Храбър е написал творбата си в края на осемдесетте или началото на деветдесетте години на IX в. (В. Лемански, В. Златарски, К. Куев, В. Велчев и др.).

И за този въпрос неизбежно е да потърсим отговор в текста на "Сказанието за буквите".

В някои преписи на Сказанието се съдържа известието, че са живи онези, които са видели Кирил и Методий, т.е. онези, които са били покръстени и просветени от Светите братя или са работили с тях. Писателят не уточнява дали е от тези люде, но ясно е, че самият той (най-малкото като съвременник на живите свидетели) е живял и работил в епохата на Константин-Кирил Философ (починал в Рим на 14 февруари 869 г.) и на архиепископ Методий (починал на 6 април 885 г.) или непосредствено след нея, когато са били още живи учениците им: презвитер Наум Преславско Охридски (починал на 23 декември 910 г.), епископ Климент Охридски (починал на 27 юли 916 г.), епископ Константин Преславски (починал в началото на X в.) и др.

Достигналото до нас "Сказание за буквите" е очевидно епилог на по-голямо съчинение с неизвестно съдържание ("Прочие преди славяните нямаха книги..."), вероятно загубено завинаги. Някаква много сериозна нужда на епохата е заставила Черноризец Храбър или людете, с които е работил или на които е оставил труда си (последните две хипотези са малко вероятни), по спешност да отделят епилога от основното съчинение, за да го разпространят бързо и многопосочно. Самият писател в края на творбата си известява: "Има и други отговори, които другаде ще кажем, а СЕГА НЯМА ВРЕМЕ"; очевидно, бързал е, подтикван от остра обществена нужда. В крайна сметка, основното съчинение е получило значително по-малко разпространение от епилога си - знаменитото "Сказание за буквите", и вероятно е сполетяно от участта на безброй български ръкописни книги - загубено е завинаги. Според мен, основното за изясняване на времето, през което е написано "Сказанието за буквите", е обстоятелството, че Черноризец Храбър знае само за една славянска азбука, сътворена от Константин-Кирил Философ. Това е третата и основна загадка на съчинението му. Известно е от археологическите открития (с. Равна, варненско - 889 г.; Златната Симеонова църква в Преслав - 893 г.; надписът от с. Цар Асен, Силистренско, на кирилица с употреба на глаголица - края на IX в. или началото на X в. и др.), че още в последните десетилетия на IX в. по българските земи се разпространяват две славянски азбуки, които сега наричаме "кирилица" и "глаголица".

Всеобщо прието в науката е, че глаголицата започва да се разпространява в България едва след завръщането на Кирило-Методиевите ученици Климент, Наум и Ангеларий от Велика Моравия в родината през есента на 885 г., като разпространението и постепенно угасва през XI - XII в. Без съмнение, през XIII - XIV в. все още са били запазени в библиотеките на дворците и манастирите много книги, написани на глаголица или с глаголически остатъци, някои оцелели и до днес, поради което считам за изключено най-образованите люде, между които и Черноризец Храбър, ако е живял толкова късно, да не са знаели за съществуването на две славянски азбуки, а мнозина са знаели и да четат глаголически текстове, за да ги преписват на кирилица - победилата азбука.

В "Сказание за буквите" Черноризец Храбър съобщава, че Константин-Кирил Философ е създал за славяните 38 букви. Но още през XI в. кирилицата се състои от 43 букви, а глаголицата - от 40 букви. Следователно, авторът на Сказанието има предвид буквения състав на една от двете

славянобългарски азбуки през една още по-ранна епоха.

Ако човек не робува на предубедени становища, отговор на въпроса коя от двете славянобългарски азбуки е имал предвид Черноризец Храбър също се съдържа в текста на Сказанието му. Писателят известява, че Константин-Кирил Философ е създал буквите си "едни по образец на гръцките букви, а други пък според славянската реч". В редица преписи на "За буквите" (Московски препис, среднобългарска редакция с руски елементи, в сборник от XV в.; Савински препис, българо-сръбска редакция, в сборник от XV в.; Чудов препис, руска редакция, в сборник от XV в.; Молдовски препис, българо-молдавска редакция, в сборник от XVI в.; вроцлавски препис, среднобългарска редакция с русизми, в требник от XVI в.; волоколамски препис в руска палей от XVI в. и др.), за разлика от най-стария Иван-Александров (Лаврентиев) препис, изрично са посочени 24 букви, заимствани от византийското уставно писмо, без графичният им образ да е претърпял каквато и да е промяна в славянската азбука, както и 14 букви за предаване на специфичните звуци на славянската реч, липсващи в гръко-византийската писменост. Видният съветски историк на писмеността проф. В. А. Истрин доказва, че точно такъв е бил буквеният състав на славянобългарската азбука, която днес наричаме "кирилица", в последните десетилетия на IX в. и през X век.

Цитираната вече фраза на Черноризец Храбър не може да се отнася до азбуката, която днес наричаме "глаголица", тъй като нейните букви имат неповторим графически образ, не приличат на гръко-византийските букви и не могат да бъдат подведени под двете категории, употребени от писателя: "ова убо по чину греческих письмен, ова же по словенстей речи". Освен това, както изтъква проф. В. А. Истрин, буквите в глаголицата за звуци, еднакви в гръцката и славянската реч, са 22 (в нея са отсъствали буквите "пси" и "кси"), а буквите за специфичните звуци на славянската реч никога не са били по-малко от 16.

И така, Черноризец Храбър има предвид азбуката, която днес наричаме "кирилица", в състава ѝ през последните десетилетия на IX в. и през X в.; за втората славянска азбука, наричана днес "глаголица", той очевидно нищо не знае. Това не може да означава друго, освен че по времето на написването на "Сказание за буквите", глаголицата все още не е била разпространявана по българските земи, т.е. "Сказание за буквите" е написано преди късната есен на 885 г., когато Кирило-Методиевите ученици се завръщат от Велика Моравия в отечеството си - България.

Черноризец Храбър съобщава и годината на създаването на азбуката, която има предвид - 6363 години от "сътворението на света" (по Цариградската мондиална система с коефициент 5508 г. от "сътворението на света до Рождество Христово", т.е. 855 г. от н.е.). Упоритите опити на проф. К. Куев да наложи становището си, че тази датировка следва да се изчисли по Александрийската мондиална система с коефициент 5500 г. (?), т.е. 863 г. от н.е., следва да се считат за напразни: на първо място, Александрийската мондиална система всъщност е с коефициент 5492 г.; на второ място, мисията на княз Ростислав (846 - 870) при император Михаил III (842 - 867), за да иска учители и проповедници на славянски език, е пристигнала в Цариград през 862 г. (невероятно е

Константин-Кирил Философ да е пропуснал ценно време, та едва през следващата 863 г., при това без предварителна подготовка, само за няколко месеца да е създал азбука, да е обучил учениците си на нея и да е превел апракоса - избрани евангелски четива, избория апостол и избрани църковни служби, Без които е невъзможна християнската литургия, при това на един литературно необработен език, което сега не е по силите на цял съвременен научен институт, и то за дълъг период от време); и на трето място, през лятото на 863 г. Солунските братя и учениците им вече са били във Велика Моравия.

В съвременната световна и Българска славистика постепенно взема връх становището, че Константин-Кирил Философ на два пъти е създавал славянска азбука, на два пъти е сътворявал книги на славянобългарски език: веднъж през 855 г. създава въз основа на дотогавашния исторически опит от прилагане на гръко-византийското писмо към славянската реч приблизително, "без устроение", азбуката, която днес наричаме КИРИЛИЦА, и превежда основните богослужебни книги за нуждите на своята съдбоносна мисия сред сънародниците си - българските славяни от поречието на Брегалница (дн. Североизточна Македония), а втори път - през 862/863 г. създава азбуката, днес наричана ГЛАГОЛИЦА, главно чрез графическото изменение на буквите от кирилицата и на шест букви от латиницата, към които прибавя и няколко символични буквени знаци, на която азбука написва вече преведените преди това книги, за да придаде всехристиянски характер на мисията си във Велика Моравия, привидно неутрален към съперничеството между Рим и Цариград за върховенство във вселенската църква и за юрисдикцията върху моравския диоцез.

Именно КИРИЛИЦАТА, разпространена от Константин-Кирил Философ сред българските славяни по р. Брегалница през периода 855 - 859 г., има предвид Черноризец Храбър.

Вероятно той е един от учениците му, които остават в поречието на Брегалница след отзоваването на Първоучителя в Цариград, за да поддържат пламъка на делото му. За славянобългарско Богослужение по река Брегалница преди завръщането на Климент, Наум и Ангеларий в България имаме свидетелството на охридския архиепископ Теофилакт Български (1088 - 1107 г.) в житие на тивериуполските мъченици: въз основа на недостигнали до нас старобългарски извори той известява, че княз Борис-Михаил построил съборен храм в Брегалнишката епископия, наредил да се пренесат в него част от мощите на тивериуполските (струмишките) мъченици, като бил определен "особен клир, обучен на български език в божествените служби, който постоянно да служи в него и да извършва свещените песнопения".

Тези събития са станали скоро след учредяването на автономната Българска църква на 4 март 870 г. и построяването на седемте велики съборни храма на седемте първоначални епископии митрополии, на които най-напред е била разделена обширната българска земя, в т.ч. и Брегалнишката епископия-митрополия. Откъде се е взел специално обученият клир на български език в Брегалнишката епархия преди връщането на Кирило-Методиевите ученици в България от Велика Моравия не могат да обяснят и най-разпалените противници на истината за мисията на Константин-Кирил Философ по р. Брегалница. С школовката при гениалния Константин-Кирил

Философ лесно може да бъде обяснена блестящата ерудиция на неговия способен ученик - Черноризец Храбър, доказана с творбата му.

След решението от 4 март 870 г. на Цариградския всехристиянски събор (Западната църква го признава за Осми вселенски събор) в полза на върховенството на Цариградската патриаршия над българския църковен диоцез, в България пристига архиепископ Георги, първият предстоятел на автономната Българска църква, със сонм от гръко-византийски духовници, в т.ч. и епископите-митрополити на седемте първоначални епархии, включително и на Брегалнишката.

Вероятно във връзка със системни опити на гръко-византийското духовенство, с оглед на по-далечните планове на Византия да подави сетнините от мисията на Константин-Кирил Философ по р. Брегалница, Черноризец Храбър написва своето "Сказание за буквите" - страстната защита на безсмъртното дело на Солунските братя. А защото се е опълчил срещу тогавашните йерарси на Българската църква, сам църковен служител, Черноризец Храбър е скрил духовното си име зад този псевдоним. (След 893 г., когато славянобългарският език е обявен от Преславския църковно-народен събор за официален в държавата и църквата и започва Златният век на Симеонова България, подобна предпазна мярка е напълно излишна. Няма смисъл от скриване на името на писателя и след създаването на славянобългарските културни средища от Наум в Плиска и Преслав и от Климент в Девол и Охрид след 886 г. под високото покровителство на княз Борис Михаил).

Случаят с Брегалнишкото културно средище е друг. Става дума за малък провинциален оазис на славянобългарско богослужение и просвета, плътно притиснат от враждебното гръковизантийско духовенство. Княз Борис-Михаил е правел възможното за подкрепата на дейците от Брегалнишкото средище (пренасянето на част от мощите на тивериуполските мъченици от Струмица в Брегалница не е нищо друго, освен предоставяне на духовно оръжие за самоотбрана), но силите му в тази толкова ранна епоха са били доста ограничени. Зад гърба на гръко-византийското духовенство е стояла мощната Източна империя, с която България след военните си поражения е била обвързана с неравноправни договори. Затова основните оръжия на дейците на Брегалнишкото средище са били вярата в правото дело на Светите братя и мощното настъпателно Слово. Безсмъртната творба на Черноризец Храбър е върховният израз на борбата за опазване на великото дело на Константин-Кирил Философ по р. Брегалница, за защитата на правото на българските славяни да се радват на богослужение и просвета на народен език.

Без съмнение, бележитият писател е българин по народност. Права е Алда Джамбелука-Коссова, че "Сказанието за буквите" е плод на процеса на заздравяване на една държава - България, изградена на народностна основа, отстояваща своята езикова, религиозна, политическа и културна независимост по отношение на Византия. Автор на творба с подобно съдържание може да бъде само български патриот.

Склонна да подкрепи богослужение, просвета и култура на основата на славянската самобитност в

страни, отдалечени от границите ѝ (Велика Моравия, а по-късно киевска Рус), византийската империя, с оглед на стратегическите си завоевателни стремежи, е била смъртен враг на разпространението на Кирило-Методиевото дело в България.

Налага се да се разделим с романтичната легенда, сътворена от бащата на модерната българска историография проф. В. Златарски, че зад псевдонима "Черноризец Храбър" всъщност се крие младият княз Симеон. През периода 870-885 г., когато единствено е могло да бъде сътворена творба със съдържанието на "За буквите", княз Симеон (роден след 865 г.) е бил още невръстно дете или незрял юноша.

И така, въз основа на "Сказание за буквите" можем със задоволителна степен на вероятност да възстановим в общи черти биографията на създателя му: може би младият надарен славянин е бил открит от Методий по времето, когато е управлявал славянско княжество в дн. Източна Македония (поречието на Струма, Струмешница и Брегалница) и е покръствал местното славянобългарско население; следвал е Солунските братя в странстванията им, включително и в манастира "Полихрон" на малоазиатския Олимп; сътрудничил е на Константин-Кирил Философ в мисията му за довършване на християнизацията на българските славяни по р. Брегалница (855 - 859); останал е в родния си край да продължи мисията на Първоучителя след отзоваването му; борил се е за защитата на съдбоносното за народа ни дело. Вероятно никога няма да узнаем съдбата на великия българин след написването на Сказанието. Възможно е да е изгорял в неравната борба (гръковизантийското духовенство винаги е намирало средство за премахване на противниците си).

Лишеният от предубеждения анализ на "О писменехъ" ("За буквите") дава правото със сигурност да се твърди: статията на Черноризец Храбър, на която в нашата публицистика могат да съперничат само статиите на гениалния Христо Ботев, е създадена в периода 870 - 885 г. Като реакция на учениците на Константин-Кирил Философ срещу опитите на гръко-византийското духовенство да угаси пламъка на славянобългарската писменост, запален от Първоучителя в долината на р. Брегалница.

Именно в поречието на Брегалница е основана държавата на българския дух (по израза на акад. Д. Лихачов), на която Черноризец Храбър е един от първостроителите.